

50.

1. Ինչպէս „Le monde oriental-“ի մէջ „Étymologies indo-européens.“ համ. 3 կը ցուցնեն, կոմս Goluchowski հայ. անուն մանի, *goluch* գրորար *q(r)*ուհ = *golux*-էն ելած ըլլալով -ով գործիականով (հան *Czermak* եւ կոմս *Kinsky* անուններուն հայտնութեան վրայ ալ կը խօսիմ):

2. Հայ. Լըր-ով եւ Լըր-ը ըստ Միխիթարեանց մեծ բառարանի իրարու հետ կապուին: Այս մտածութիւն ալ Միխիթարեանց ծանօթ գիտա-հանձարին վկայի մ'է, ինչպէս *EI*. համ. 5 անգ կը ցուցնեմ, որովհետեւ *q.* *Graime*, *Aehrenstachel*, *հրգ. gramma*, „Haarspitze“ և է:

3. *IE*. համ. 19 = 20 հայ. Էի-բառի բացատրութեան վերջ յիշուածէն տարբեր ծամբան ալ կը գտնեն, Էի-ը Էի-բ-ի հետ **suw*-էն առ ըստ *su-dor* եւայլն բացատրելով:

4. *IE*. համ. 4 Էի բառն ալ **su-* ի-ն-էն կը բացատրեմ, հմմտ. *suPu* „brüler, être en feu“ եւայլն:

5. *MSL*. 15, 136 (համ. 1) հայ. Երեմ-ը բառը **erép-āros*-էն կը բացատրեմ առ յուն. *ἐρεπω*, „renverser“ եւայլն:

6. *Անգ* (համ. 2) հայ. արորդ-ի **agro-audis*-էն *արար երգող (թաշուն) ինքնանկութեան կը հասնիմ:

Budapest, Ungarn
(I Karátsonyi utca 6).

11 Յուլիսի 1908:

(ՎԵՐԸ):

ԼԵՃՈՐԻՐԱՆԵՐԵՆԵՐ

ԳՐԵՑ

ՂԱՌԻԿԱՐԱՆԻՐԱՆԵՐԵՆԵՐ

ԱՌԱՅԱՆ ՄԱՅՆ

1.

1. Հայ. Իյցած. եւ գոյ, հնգեւր. *dui-skil*-էն է ըստ իս *“(նոյն բան) ընդ” իսկանշանկութեամբ առ յուն. *δούλος* “ծառայ, գույթ. *tavjan* “ընկն. ներկայ նաեւ Կաղ-սիէյ, Գաղ-սիէյ, Լայրէն-իէյ, Կաղ-սիէյ եւայլն-ի մէջ (հնգեւր. *du* = հայ. Ի-ով, ինչպէս եր-ի-ով *ի-ն հնգեւր. **diu* “երկու”): Բացատրութիւն իրաջայէս արդէն Մարթ. 8, 9-ի, *καὶ λέγα... τῷ δούλῳ μου Πιηθσοῦ τοῦτο, καὶ ποιεῖ“* գուրթ. Թարգմանութեան մէջ „jah quida... du skalka meinamma: tavei θατα, jah tanjiθ“ տուած էր:

2. Այս բացատրութիւն “Ստուգ. Հետազ. Դերբու առաջին աշխատութեան համ. 74, 4 գանուեցաւ ինչպէս հուն վրեմ (S 23-էն սկսեալ այս երկու աշխ. է) բայց S 100-ի անգ S 50-ով կը վերացնեն այժմ այս աշխատութիւնն, յոստալով, որ ուրիշ անգամ ալ առիթով պիտի ունենամ, “Հանգ. Դ-ի մէջ մտածութիւններն յառաջ բերել, Գ. Բ.

2. Հնգեւր. **vert* “շրջել (tourner)” հմմտ. լատ. *vertere* եւայլն *տեղ-ի մէջ* **ver* եղաւ **vert-men*, **vert-mu* > **ver-men* > **vere-men* = առա. *σπερμαι* “ժամանակ, իբր “շրջան (tour, course, mouvement)” (Ժամանակ Ի վրայ հասկեցեալ):

3. լատ. *piscis* (-is) “ձուկն, գույթ. *fiske*, *հրգ. եւայլն* *fisc*, իբր. *iuse* (եգ. սեւ.) *éisc*, իբր “լարծն (անասն մը), սիր. *picala*, *picili*-s “լարծուն, Ի հետ կապուելու է հաւանական, հմմտ. *Uhlenbeck* սիր. բառ. 165 (Walde 470):

Արմ.-ը մի եւ նոյն է ըստ իս լատ. *bibo* (-ere) “ըմպել” = **pidō*-ի **pid* (**pō*), **pi* նիսէի հետ (հմմտ. նաեւ սիր. *pidati* “կը խմ” իբր. *ibid*) և *piscis* եւայլն **pi-skil*- նիսէաւ:

4. *Télény* “տեղւոյ անունը (Budapest-ի մօտ), հայ. էն բացատրելի է = ինչի առ ի-ն “*συχάμνον*” (Աք. 479):

Հայ. բառը ըստ *Hübschmann*-ի *Arm. Gr.* 155 (համ. 253) պարսի-էն փոխ առնուած է = *ayst*. *tūt* եւայլն արամ. *ayst*-էն *Fraenkel* 4. “պարսի. բառը, կ'ըսէ *Hübschmann* անոյ, արամի-րէն լեզուած եկած ըլլալով (Nöldeke, Studien 2, 43, Բա-ի անմիջապէս ալ արամ.-էն ալ կրնայ փոխ առնուած ըլլալ):

5. Հետաքրքրական է (ինչպէս հասած է հայ. Բա-ի, Բա-ի իրեն “*goldene Ader*” (“առ. ալ *arany ér*) նշանակութեան. Գուն. *αἰμορροΐδερ* “արիւնա հոսելի” իրեն երկր. վաղից յոր. ու նենալով, իս. ալ *emorōēdi*-ի մօտ *mōrōidi*, *mōrice* ալ յառաջ կու գայ (*mōra* “մոր-ի աղ-եան տակ, որ յուն. ալ *μύρον*, եւ հայ. ալ մոր իսկ լատ. *mōrum* “թութ” է: Հայ. Եւս- Բա-ի իս. “*mōra*” ըլլալով, հիւանդութեան անուն *մոր-ի տեղ Բա-ի եղաւ գաւ. հայ. -ի մէջ:

6. *Bougha* “տեղւոյ անուն Արտաշ-ի մէջ, *Boughā-d* “բաղաք մը Հունգարիոյ” գաւառ. *Tolna* **Boh-nja*-էն է հին սլովակ *Boh*: “Աստուած” բառով (հիմար ալ *bōhi*: Այս տեղիք ուրեմն հին սլովակաւ, բաղբարան “նոյր էին, որոնց անունը մինչեւ հիմայ մնացած է մահ.-ի մէջ:

2.

1. Հայ. Բա- (Է) “կեռաս” (տ. քիթայ եւ ֆրէշէ) հնգեւր. **bha-l*-s-էն է ըստ իս առ **bhulo* “այտնուել” հմմտ. յուն. *φλέω* “strotze, fliese über” լատ. *fluo* “հոսել” եւայլն (Walde 2:2):

2. Հայ. Բա- (Է) (աւարմ.) յուն. *σπογγος*-ի հետ այնպիսի կապ ունի, որ **spōngos*-ի մօտ ինչհայ. -ի մէջ կար նաեւ ձեւ մըն առանց *s* շարժականի **spōngos*, որմէ **hō-nj*: Նիս. “պառնիկ եւ **hō-nj*-էն խառնուած է առնիկ:

3. *Lidén*, *Arm. Stud.* էջ 49 հետեւ հայ. Լաւրաւ-ի մէջ գտնուած ԼԷ (Է-ի կամ Է-ի) յուն. *laieiv*, *λη-ρος*, *ληρέω* եւայլն-ի հետ կը կապուի:

Մահ.-ի մէջ *secs-ke* “ծծիւնակ” (-*ke* նուազակոնով) նոյնպէս մահ. *fesse-e* “լիթեա”-ի հետ

կապ ունի ըստ իս (ցն- fecce-g-ի մէջ յաճախական է)։

4. Հայ. գութ-ը (սաւարմ.) ծնօ-ֆ-էն է ըստ իս, որ *S* շարժականով **s-pho-f* եղաւ նիսհայ-ի մէջ, որ ձեւերն ազդեան տակ **թութ-ի* տեղ ալ վերաբերական գութ-ը գործածուեցաւ։ Արմ.-ը մի եւ նոյնն է հնդեւր. *bhōg* «չորքնեւ» (Siebs KZ. 37, 307)-ի **bhōg*-նիսարմ.-ին հետ այնպէս, որ գութ-ի նիշնաշարժութիւն **S* շարացեալն էր։

5. Ինչպէս գոյ-դ-ը, միւր-ը եւայլն արմ.-ը **թութ-ն* արմ.-էն է առ արմ., զորմ., որ **ագգ*, նշանակելով հայոց օտար *armina* (Ἀρμενός)-ի բառն է որ մարմին-ի պէս բուն Հայ **արմին* վրայ կը ցոյցնէ։

6. Հայ. գոյ-ը (դ-ը) Bugge IF 1, 455 լատ. *findo* եւ ղոյնիւմ-ով ալ կը կապէ։ Այս բառ իս ալ կարելի է իբր *S* շարժականի հետեւանքը, որով **bheid*-էն եղաւ **s-phoid* եւ յետոյ զտա ալ վերաբերական **phoid*, **phoid*- եւ **phoidis* = փայտ, իսկ ղոյնիւմ գոյնէ **ք* նիւրիւրով **q̄bheithil* > *phaitil* > *ppaitil*- եղաւ (ք-ն առ *p(o)* < *ayo*), Հմմտ. ղիւն-ը = նոյնպէս *ք-phuidh* «կապել»-էն։

3.

1. Գուցէ Lidén Arm. Stud. ունի իրաւունք (ոչ եւ IF 13), որ Հայ. աւշ-ը **an-ghēn* լատ. *animus*-ի մի եւ նոյն արմ.-էն է։

Ան առնելը Հայ. բառին նիշնաշարժութիւն «հոգի» էր եւ «մարմին» եւ *ἀνθρώπος*, նշանակուած իւնիւնի երկրորդականն են։

Այս շարքը նշանակութեանց յուն. *ἀνθρώπος* ալ կը պարզէ, որ -*θός*-ը ընդունելութիւն է ըստ իս հնդեւր. **au* (*auē*) «շնչել» արմատէն, **անան* (հոգի)՝ նիշնաշարժութեամբ։

2. Յուն. *χόσμος* «աշխարհ»-ն ըստ Walde-ի 136 **kol-s-mo-s*-էն է, իսկ եզ. սեւ.-ը *κόσμος* -*mo*- վերջաւորութեան **mo*-ն ձեւակցութիւնն է ըստ իս առանց եզ. սեւ.-ի սովորած -*ος* վերջաւորութեան։

Եզ. ուղղ.-ի -*s* անունը ընող ձեւը *ῥένος*-ի պէս *s*- արմ.-ներուն ազդեցութեամբ ալ կրցաւ օ- արմ.-ներուն վերջը գալ։

3. Հայ. իւր-ը «կարելի» երկրորդ տառադարձութեամբ *gedur* է, որմ փոխ առնուած պիտի ըլլայ մաճ. *gödör* «փոս, խորք»։

4. Հայ. սաւարմ. որք վերջաւորութիւնը իւր-ը ունի, արմ. ն է առ առ **eḱōi*, որմ *ko*, կրնուած **ko-kō*, Հմմտ. մաճ. *nyeläeklö* «սաւարմ. առ ոյժ» «կանեւ»։

5. Հայ. լս-էն փոխ առնուած է մաճ. *som* (սոմ), չի տեղ մաճ. *š-ով*, Հմմտ. առ *ēok* = մաճ. փոխ առնուած *soḱ* (ծօկ ըստ իս Հայ *սե-էն* փոխ առնուած է)։

6. Հայ. մալիւ «մանր ոջիւն» հնդեւր. **math-ūlos* էր **մ* նուազականով առ. *manādo* «ծամել» առանց *ն* միջին վերջաւորութեամբ եւ *մ*-ի տեղ *th*-ով։

4.

1. Հայ. հոյ-ը եզ. ուղղ. եւ մի եւ նոյն փաւանակ եզ. կոշ. հոյմի ալ է։ Յուն.-ը *πατήρ* եւ իբր կոշ. «πάτερ» ունենալով (ինչպէս *ἀντήρ*, կոշ. *άνερ* = Հայ. ոյր), հնդեւր. նիւրգուի այս տարբեր ձեւակցութիւններ աւելի հաւատարմ կերպով պահած է։

2. Գրաբ. իւր-էն աշխ.-ի մէջ իւրին եղաւ հմմտ. փոփոխութեան վրայ մաճ. *vygyman* «ենք» հիմայ տպչունե **vygymanik*-ի տեղ, նոյնպէս մաճ. *szereclünk* «կրտսերք» նրաւ «ըլ գրեքք *félünk*» կը վախենքք ըլնաւ «կ'ապրենքք» եւայլն։

Գրաբ. իւր-էն ալ իւր-էն, իւր-ը իւր-էն եւայլն ձեւերուն ազդեան տակ աշխարհ-ի մէջ իւր-ի եղաւ։

3. Լիւտ. *apukēlis* «բու» *ēlis* նուազական որ *ay* եւ *uk* մասեր ունի. առաջինը հնդեւր. **apo*-էն կ'երկրորդին *uog*-էն առ լիւտ. *vākuras* «երկուն» **գիշերային* (երկունան) թռչուններէն մին նիշնաշարժութեամբ հմմտ. նշան-եան վրայ լատ. *noctua* «բու» եւ *nox* «գիշեր»։

4. Տրանս.-Հայ. Բերեւէ (‘*perilim*’) **բերեւ* իւր-էն է, եւ-ի տեղ **ե*-ով, որ այս գաւառականի մէջ ի եղաւ։ Այս փոփոխութիւն վերաբերականն է, Հմմտ. գրաբ. լուր-էն **լուրեւ*-ի, իսկ լուր-ից (բայց աշխ. լուր-ից՝ լուր-ից՝ ձեւին մէջ գտնուող է ձայնին ազդեան տակ)։

5. Տրանս.-Հայ. իւր-ը (յս *dam*) կիւրեկեան կոչումով է՝, իսկ արմ.-Հայ իւր-էն **կը սիրեմ*՝ իւր-էն իւր-ի արմատական իւր-ի ազդեան տակ։

Աշխ. իւր-ի ալ **կու*-էն է վերաբերական փոփոխութեամբ, **կու*-իւր-էն, մէկ բառի նման (Հմմտ. զ. օ. *կու* իւր-ից եւայլն), **կու* իւր-ի գաւառական։

6. Այս իւր- մասնիկը հիմայ եր-իւր-ի մէջ գտնուող իւր-ն հետ մի եւ նոյնն է հնդեւր. **duḱu*-էն, իւր-ը **կրկին* առգամ տամք՝ նշանակելով սկզբնաբար։

5.

1. Հայ. փեռ-ը այ-վերջաւորութիւնը հնդեւր. *āti*-էն ունի, Հմմտ. ծառ-ը **gyrsāti* ըստ Lidén-ի Arm. Stud. իսկ փեռ-ը Հնդեւր. **bhend* «կապել, էր պիտի», որ *S* շարժականով *bhendh*-էն եղաւ **s-phendh*, որչիտոյ առանց *S* շարժականի ալ գործածուած **phendh* եւ *s-ով* ընդարձակեալ **phendhis* եղաւ, որմ **փեռ-ի* տալի մէջ։

2. Հայ. սեռ-ը **սեռ* կամ **սառ*-ը էր **kē kō* «սուր ըլլաւ», էն *ն* ընդարձակութեամբ եւ հնդեւր. *ā-ro-s* = Հայ. ուր վերջաւորութեամբ, իբր **ծոգ*, զագլխին գլխոյն։

1 Այսինքն իւր-ը եւս միւրին Հայ-ի մէջ ընդհանրապէս ալ չի գործածութեան օգտագործուած է իբր գրաբ. ժողովրդական **կու*-ի շարժականութիւն։

3. Հայ. ալիք բառ իս առ *mēmo = «մո», «պատկանելով», *mīmsdher-էն է, որմէ *ansdher, *asdher, *azdher dh-ը աղարակութեամբ է:

4. Հայ. ոսկի (սոսկ) *osk-ի տեղ ayes «լուսաւորել» փայլել-էն է բառ իս *aus-g-ayos-էն, որուն ձառ նիւհայ-էն փոխառն. vaski «երկաթ» եւ մաճ. vas «նոյնը» նիւհայ, *uoski-ի վրայ կը ցուցնեն, որ ayes-ի պարկերպութիւն է ուս ձեւով: Այսպէս Հայ. ոսկի եւ լատ. aurum = *ausom եւ այլն մի եւ նոյն արմ.-էն կը ծագեն:

5. Լատ. ficus «թուղ» Հնդեւր. *dhē-gos-էն է, իբր «ծծագ (պտուղ) առ լատ. fēlāre, filius, յուն. φηλή, Հայ. դիւմ, (Հայ. նոյն բառը *Էնի, Էնի-ն)»:

6. Հայ. Բն-ը ընկուղ-ի աղգ-եան տակ ունի լ-ն *Բն-ի տեղ, որ Խ-ով *g-ի տեղն իսկ ետեւ եւ այսպէս Համեմատելի է յուն. σῦκον (*tūnikom) (բօստ). τῦκον «թուղ» = tukom եւ սուքս, սուքի «թզնիկ»-ի հետ առ *իւ «այտնուել», նոյն արմ.-էն է հնդ. tykū «cucurbis», = *tukos (մաճ. փոխ առն, tōk):

6.

1. Թուն. փάτνη, πάθνη մուր (crêche, mangeoir). *bħadnā-էն է բառ իս առ *bhend «կապել» անասունները մուրը կապուած ըլլալով ուտելու համար: Հէջար յուն.-ի մէջ առաջին վանկը քնացած է յետոյ, վերջին վանկի մէջ գտնուող ձայնաւորը կը բերար ըլլալով (փատնօ) երկրորդական նշանակութիւն ունի միայն փάτνη-ի նշանակութեան աղգ-եան տակ):

2. Հայ. յօր-ն-ըն-ի, յօր-ն-ըն = Հայ. յ = ի նախդիրով շինուած բառն է Հնդեւր. au-ր-ն-ի/օ-էն, ուր *au լատ. auo, bin begierig «ի հետ համեմատելի է բառ իս:

3. Հայ. Բեշարտ *Բեշ = Հնդեւր. *megā-ն ունի -re, o -ով = *megāre(ye)mī, ձեւապէս, մի եւ նոյն է նորա հետ յուն. μέγαρον իւր. «խոց» արտ = Հնդեւր. *megā-ro-m, սկզբնաբար *մեծը (խոց, սրայ), Հիմն. եզ. գործիական հոլովն ալ Բեշ-ն = Հնդեւր. *megā-bhi:

4. Թուն. մեյգա, մեյգալ մեյա, «մեծ» ալ Հնդեւր. *megā + s, *megā + lā, megā էր, ուր իբր մեյգալ փոխուած շեշտ միջին վանկին վրայ յետոյ ընդունած է, վերջին վանկը (յ) երկար ըլլալով Սկզբնական արմ.-ը մեյա այսպէս լեւ-ի համար մնացած է: Ամենահին Հնդեւր. ի մէջ ուր. իբ. եւ լեւ-ը դեռ տարբերուած չէր:

5. Թուն. մάχη «պատերազմ»-ի շեշտն ալ յուն.-ի մէջ փոխուած մեյգալ-ի պէս նոյն պատ-ծառաւ: *moghā շեշտն վերջին վանկի վրայ պահանջելով:

6. Հայ. ելիւլ Հնդեւր. *el-en-iō-էն է առ պաթ. ālan «այրիւր» լատ. ad-olēre եւայլն (արմ. el ol «այրել» այրիւր, որմէ ἔλαιον ալ, իբր «այր») այս տունի այրալ ցաւ մը պատ-

ծառելով: Նշանակութեան, վրայ հիմն. լատ. urtica «եղիւլ» (Walde 692), գոր Vaniček 278 լատ. արտ-ի հետ կը կապէ:

7.

1. Ինչպէս Հայ. մարան-ն մարն բառն է, յուն.-ի մէջ ալ δάκτυλος-էն է δακτύλιος «մատանի», Գուլթ. figgunguld (Ղուկ. 15, 22) Գ. Finger «մատն» եւ Gold «սովիթ» բառերու բար-գութիւն է:

2. Ինչպէս հրամ. եղ երկր. անձին մէջ Հայ. Բեր-ն ունիւր յուն. φέρω = Հնդեւր. *bhēre-ի դեմ, որ արմ.-ն է միայն առանց որ եւ ից է վերջաւորութեան օ-արմ.-ն երուն եղ. կոչական ալ արմատական օ ու, էր Հնդեւր.-ի մէջ, Հիմն. Գ. օ. յուն. διδάσκαλε ἀγαθέ (առ. եղ. ուղ. διδάσκαλος ἀγαθός) «ուսուցիչ լաւ» (Ղուկ. 18, 18), Հիմն. նաեւ ἀγαθός δούλε (Ղուկ. 19, 17), ուր δούλε = Հնդեւր. *dou-le եղ. կոչ. է առ δούλος «ծառայ» = Հնդեւր. *dou-lo-s «ընող» որուն վրայ ա. վերջ:

3. Թուն. οὐρανός «Երկինք» *ur-n-ōs էն է, էլ. οὐρανός օրանոս նորա պլանկերպութիւն *uōrghnos ձեւը կը ներկայացնէ, գոր. օրանոս շեշտի վրայ օրանոս-ի եւ սկզբնաբար օ-ի վրայ էլ. οὐρανός-ի խառնուածք է: Սկր. varānas ալ ւոր-էն ընդարձակեալ uerēu-ին երրորդ պլանկերպութիւնը *ձածկել, նիւնանկութեամբ մի եւ նոյն է յուն. բառի հետ *uerēnos Հնդեւր. ձեւն:

4. Հնդեւր. -ēu-արմատական ընդարձակութիւնը կը ցուցնէ յուն. «ὑποός «ծի»-ի պատ-կանող, ὑπεός «ծիւար»-ը *ὑπ-λυσ-ի տեղ *uer-ēu-ի նման արմատ ներքին առնուած լատ. ὑποός, լատ. equus-ի վրայ ա. Brugmann [Բ. 22.

5. Թուն. փլեպ կը սրիւմ, ալ *փլիչօ-էն է *il-ēi ընդարձակեալ արմ.-էն Հիմն. յուն. φίλημα լեզ. «համար» bhil(i)-որ, Ինչպէս յուն. χύμα «աղբ» = *kūm ալ *keu պայտուլ, հնդեւր. արմ.-էն):

6. Ցարակոյս լեզու այսինքն, որ *փլ-ը *bheil-էն է առ սկր. bhēdati «ցեղում» գուլթ. beita «խածանել» լատ. findo եւ այսպէս առաջ միայն կերակուրներու վրայ գործածուած էր:

8.

1. Ցրանս-Հայ. Ժա՛ առ սահաղ (heure)-ի ձառ «եկեղեցի»-ն ալ կը նշանակէ *Ժամանակ պատարագի, նշանակութեան միջնորդութեամբ, Հիմն. երթանք ժամը (erthanh žamo) «երթանք եկեղեցի»:

2. Ցրանս-Հայ. Գեղեցիք (gənkəhəjə) կը գործածուի Գեղեցիք-ի տեղ, բարբառութեան միջին ա ձայնաւորը հոս ինչպէս չի գրուած ամբողջ-պէս ի միջի եւ եւ բաղադրներուն, այլ լաւ նշման օրէքին համեմատ լ-ի մէջ ա-ին տիրա-յեալ հետքը թողած է:

